

SPRENDIMO PRIĖMIMAS UŽ AKIŲ – EFEKTYVI PROCESO KONCENTRACIJOS UŽTIKRINIMO PRIEMONĖ

Doc. dr. Kazys Meilius

Doktorantas Marius Jonaitis

Lietuvos teisės universitetas, Teisės fakultetas, Šeimos teisės ir civilinio proceso katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 71 45 93
Elektroninis paštas stcpk@ltu.lt

Pateikta 2002 m. kovo 5 d.

Parengta spausdinti 2002 m. birželio 27 d.

Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Šeimos teisės ir civilinio proceso katedros profesorius dr. Pranas Vytautas Rasimavičius ir šios katedros profesorius habil. dr. Pranciškus Stanislovas Vitkevičius

S a n t r a u k a

Galiojantis Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (toliau – LR CPK) akivaizdžiai neatitinka esminių šiuolaikinio civilinio proceso principų ir neatitinka jam keliamų reikalavimų. Vienas didžiausių įstatymo netobulumų – egzistuojančios neribotos galimybės nesąžiningai ginčo šaliai vilkinti bylą. Dėl šios priežasties nemažai naujojo CPK nuostatų bei įtvirtinamų procesinių priemonių yra susijusios su proceso koncentracijos ir ekonomiškumo užtikrinimu. Viena jų – jau romėnų teisėje randamas ir praktiškai visose Europos valstybėse kaip civilinio proceso dalis žinomas sprendimas už akių (*default judgement, judgement par default, revelia*), įgaliojantis teisimą veiksmingai kovoti, kad šalys laiku atvyktų į teismo posėdį, bei spartinti procesą.

I. Koncentracijos principas šiuolaikiniame civiliniame procese

Civilinis procesas, kaip atitinkamų teismo ir šalių procesinių veiksmų sistema, yra iš esmės skirtas vienam esminiam uždaviniui – spręsti dėl teisės kylančius ginčus.

Naujojo Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 2 straipsnyje apibrėžiant pagrindinius civilinio proceso tikslus visų pirma nurodomas asmenų pažeistų ar ginčijamų materialinių subjektinių teisių ir įstatymų saugomų interesų gynimas. Tačiau nusakydamas teismo proceso paskirtį įstatymas išskiria ir kitą svarbų jo siekį – kuo greičiau atkurti ginčo šalių teisinę taiką. Tai nemaža dalimi lėmė teisių gynybos teisme veiksmingumą.

Toks išsamus civilinio proceso tikslų delimitavimas suponuoja koncentraciją, tradiciškai dar vadinamą operatyvumu, kaip vieną svarbiausių proceso principų. Atsižvelgiant į tai, kad teisė į bylos išnagrinėjimą per kiek įmanoma trumpiausią terminą yra garantuojama ir Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnyje, proceso koncentracijos principas kaskart įgauna daugiau reikšmės daugelio pasaulio valstybių civilinio proceso teisėje.

Siekiant praktiškai spręsti proceso koncentruotumo problemą imamasi pačių įvairiausių priemonių: procesinių veiksmų atlikimas ribojamas tam tikrais terminais, nustatomos sankcijos už jų praleidimą, atskirų kategorijų byloms nagrinėti taikomas supaprastintas arba sumarinis procesas, atsisakoma absoliutaus teismo proceso žodiškumo principo bei mėginama jį derinti su nagrinėjimu pagal pateiktą rašytinę medžiagą.

Dabar galiojančio 1964 m. Civilinio proceso kodekso analizė taip pat leidžia teigti, kad optimalus bylos nagrinėjimo laikas yra viena reikšmingiausių proceso kvalifikacijų. Tai liudija 121 straipsnyje nustatyta gana „originali“ ir iš esmės ydinga proceso spartumo garantija – pasiruošimo civilinių bylų nagrinėjimui ir jų išnagrinėjimo terminai. Deja, kitos Kodekso nuostatos, pavyzdžiui, egzistuojančios neribotos galimybės keisti ieškinio dalyką ir pagrindą, šalių laisvė teikti įrodymus viso teismo nagrinėjimo metu bei kitos, sudarančios palankiausias sąlygas nesąžiningai šaliai vilkinti procesą, minėtus terminus daro nerealius.

Siekiant veiksmingiau įgyvendinti proceso koncentracijos principą bene didžiausią pavojų kelianti priežastis yra vienos iš ginčo šalių neatvykimas į teismo posėdį. Siekdama užkirsti kelią šiam neigiamam reiškiniui nuo seniausių laikų procesinė teisė pasitelkia itin veiksmingą priemonę – teismo sprendimo priėmimą už akių (neakivaizdinį teismo sprendimą).

Pradžią gavęs dar romėnų civilinio proceso teisėje, gerai žinomas tiek bendrosios, tiek ir kontinentinės teisės sistemos valstybių civiliniam procesui, šis institutas turi gana senas tradicijas ir mūsų nacionalinėje civilinio proceso teisėje. Reglamentuotas dar 1864 m. Rusijos civilinės teisenos įstatyme, priimtas ir teismų praktikoje dažnai taikytas tarpukario laikotarpiu, sovietinės civilinio proceso teisės mėgintas pakeisti šiek tiek kitokiomis ir, beje, ne visai racionaliomis bei juridine prasme korektiškomis procesinėmis priemonėmis, drauge su naujojo Civilinio proceso kodekso priėmimu neakivaizdinis teismo sprendimas grąžintas į Lietuvos civilinio proceso teisę.

Apžvalginiu, lyginamuoju, istoriniu aspektu, daugiausiai aprašant užsienio valstybių praktiką, teismo sprendimo priėmimas už akių jau šiek tiek analizuotas ir Lietuvos teisininkų darbuose. Šiame straipsnyje mėginsime plačiau išnagrinėti ir nustatyti jo santykį su pagrindiniais procesiniais principais, tačiau neabejotinai daugiausiai dėmesio skirsime tam, kas, mūsų nuomone, šiandien yra aktualiausia ne tik civilinio proceso teoretikams, bet ir teismų praktikai – jo reglamentavimui priimtame naujajame LR CPK.

II. Sprendimo priėmimas už akių – sankcija už draudimo piktnaudžiauti procesu principo pažeidimus

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 28 straipsnis įtvirtina vieną esmingiausių bendrųjų teisės principų (kuriam mūsų nacionalinė teisė pagrįstai yra suteikusi konstitucinio teisės principo statusą), nustatanti, kad „įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių. Piktnaudžiavimas teise procesinėje teisėje vadinamas piktnaudžiovimu procesu (*abuse of process, abus de procedure*)”.

Užsienio valstybėse trukdymas teismui vykdyti teisingumą, piktnaudžiavimas procesu yra paplitęs teisinis institutas. Bendroji teisė piktnaudžiavimą procesu laiko atskiru deliktu (angl. *tort*), iš kurio kildinama teisė pareikšti ieškinį dėl nuostolių atlyginimo (angl. *action in tort*). Daugelio kontinentinės teisės valstybių (Švedijos, Prancūzijos, Vokietijos) civilinio proceso įstatymai nustato įvairaus pobūdžio sankcijas (baudas, nuostolių atlyginimą, neleidžiamumą pateikti naujus faktus bei juos patvirtinančius įrodymus) už piktnaudžiavimą, pasireiškiantį aiškiai nepagrįstų ieškinių pareiškimu, teismo nurodymų nevykdymu, neatvykimą į teismo posėdį be priežasties ir pan.

Lietuvos civilinio proceso teisė, t. y. nei galiojantis, nei naujasis CPK, tiesiogiai draudimo piktnaudžiauti procesu principo neįvardija. Kita vertus, galiojančio CPK 31 straipsnio 2 dalis iš procese dalyvaujančių asmenų reikalauja sąžiningai naudotis jiems suteiktomis procesinėmis teisėmis. Akivaizdu, kad pažeidžiant šią procesinę pareigą procesu piktnaudžiaujama. Be to, įstatymas yra numatęs nemažai apsaugos priemonių bei sankcijų, kuriomis siekiama užkirsti kelią piktnaudžiauti ir nubausti procesinių pareigų pažeidėjus. Pavyzdžiui, asmuo, pareiškiantis nušalinimą teisėjui, privalo jį motyvuoti tam, kad ši procesinė teisė nevirstų įrankiu procesui vilkinti (CPK 22 str.). Nesąžininga šalis įpareigojama atlyginti nuostolius, susijusius su kitos šalies darbo laiko sugaišinimu, neatvykusiesiems į teismo po-

sėdį, o neesant neatvykimą pateisinančių priežasčių bei asmenims, kitaip trukdantiems operatyviai išnagrinėti bylą, teismas gali skirti baudas (CPK 133, 181, 182 str.).

Naujajame CPK byloje dalyvaujančių asmenų pareiga sąžiningai naudotis ir nepiktnaudžiauti jiems priklausančiomis procesinėmis teisėmis įtvirtinta CPK 7 straipsnyje „Proceso koncentracija ir ekonomiškumas“ ir prasmingai siejama su šalių rūpinimusi bylą išnagrinėti greitai. Vadinasi, sąžiningas naudojimas procesinėmis teisėmis yra viena svarbiausių koncentracijos principo įgyvendinimo prielaidų. Čia ypač aiškiai patvirtinama aksioma, kad procesiniai principai sudaro vientisą, priežasties ir efektyvumo ryšių jungiamą sistemą, todėl draudimo piktnaudžiauti procesu nepaisymas yra drauge ir proceso koncentracijos principo pažeidimas, suponuojantis dvejojo pobūdžio, t. y. sankcionatyvaus (pvz., bauda) ir akseleratyvaus (sprendimo priėmimas už akių, koncepcija, kad galutiniai šalių reikalavimai turi būti suformuluoti jau rengiantis bylą nagrinėti teisme, šalių *ius novorum* apribojimas, t. y. galimybė teismui atsisakyti priimti įrodymus, kurie galėjo būti priimti anksčiau ir pan.) taikymą pažeidėjų atžvilgiu.

Vienos ar abiejų proceso šalių neatvykimas į posėdį be svarbių priežasčių neabejotinai laikytinas piktnaudžiavimu teismo procesu. Jau romėnų civilinio proceso teisė jam kvalifikuoti vartojo *contumacia* terminą. Viena žodžio *contumacia* reikšmių lotynų kalboje – priešgyniavimas, nepaklusnumas. *Contumacia* romėnai laikė neteisėta veika – *actum illicitum*, o jos subjektą įvardijo *contumax* [20, p. 3].

Kontumacijos terminas ir šiandien plačiai vartojamas bendrojoje teisėje. H. Campbellas Blackas ją įvardija kaip atsakovo, kuris buvo tinkamai šaukiamas atvykti į teismą ir atsakyti į ieškovo reikalavimus, atsisakymą arba sąmoningą nepasirodymą teismo posėdyje [11, p. 330]. Pažymėtina, kad bendrojoje teisėje *kontumacija* suprantama plačiąja prasme, t. y. ne tik kaip neatvykimas į teismą, bet ir kaip dalyvaujančio asmens nepaklusimas teisėjo dromiams patvarkymams ar duodamiems nurodymams. Šiuo pagrindu skiriama numanoma (*presumed*) ir faktinė (*actual*) *kontumacija* [11, p. 330].

Kanonų teisėje *contumax* – tai asmuo, nepaklūstantis raginimui atvykti (*contumace capiendo*). Jo atžvilgiu taikoma laikinoji ekskomunikacija [11, p. 30].

Neatvykimą į teismo posėdį kaip piktnaudžiavimą procesu traktuoja ir romanų–germanų teisės sistemos valstybių civilinio proceso teisė. Pavyzdžiui, Portugalijoje ir Brazilijoje sutinkama *revelia* sąvoka, kurią brazilų civilinio proceso specialistas P. C. Filho nusako kaip asmens neatsiliepimą į teismo šaukimą atvykti ir tapti procesinio teisinio santykio dalyviu [20, p. 1]. Jam pritaria ir kitas brazilų autorius R. L. Tucci teigdamas, jog *contumacia*, arba *revelia*, yra proceso šalies – ieškovo arba atsakovo, arba abiejų neatvykimas į teismą, laikytinas atsisakymu palaikyti savo reikalavimus [21, p. 123].

Taigi vienos iš bylos šalių neatvykimas į teismo posėdį, be jokios abejonės, trukdo vykdyti procesą, bereikalingai didina teismo darbo krūvį bei pažeidžia kitos šalies interesus. Neatsitiktinai jau ne kartą minėtame naujojo LR CPK 7 straipsnyje, skirtame koncentracijai ir ekonomiškumui, randame pagrindą taikyti priemones, užkertančias kelią vilkinti bylą. Pirmoje minėto straipsnio dalyje teismas įpareigojamas imtis priemonių, kuriomis būtų užkirstas kelias vilkinti bylą, bei siekti, kad byla būtų išnagrinėta vieno teismo posėdžio metu. Tokia teismo pareiga suponuoja ir sprendimo priėmimo už akių galimybę kaip vienos iš Kodekso numatytų priemonių taikymo galimumą. Tais atvejais, kai į teismo posėdį neatvyksta viena iš šalių, gali būti priimamas sprendimas už akių. Kaip kovojant su procesiniu piktnaudžiavimu stengiantis koncentruoti bylos nagrinėjimą nepažeisti kitų proceso pagrindų, t. y. šalių lygiateisiškumo, dispozityvumo, teismo sprendimo teisėtumo ir pagrįstumo, teisės į tinkamą teismo procesą, aptarsime analizuodami sąlygas, kurias neakivaizdinio teismo sprendimui priimti kelia naujasis CPK.

III. Sprendimo priėmimo už akių sąlygos – procesinių principų garantijos

Nors neakivaizdinis teismo sprendimas yra išties veiksminga proceso operatyvumo užtikrinimo priemonė, būtina nustatyti jos santykį su kitais proceso principais. Prof. V. Mikėlėnas, pripažindamas proceso koncentracijos svarbą bei pabrėždamas būtinybę civilinio

proceso įstatymuose numatyti konkrečias jo įgyvendinimo priemones, įspėja, kad nei teismas, nei šalys dėl proceso operatyvumo negali aukoti kitų principų: teisės būti išklaustam, teisės į tinkamą procesą, dispozityvumo, rungimosi ir t. t. [2, II d., p. 111].

Dėl galimo sprendimo už akių konflikto su minėtais proceso principais naujajame Civilinio proceso kodekse įstatymų leidėjas yra apdairiai numatęs keletą veiksmingų „saugiklių.“ Tai būtinos sąlygos, be kurių sprendimas už akių negali būti priimtas.

Kaip ir daugumos šalių (Vokietijos, Austrijos, Prancūzijos, Portugalijos ir kt.) civilinio proceso įstatymai, Lietuvos CPK priimant neakivaizdinį teismo sprendimą įžvelgia galimą vieno reikšmingiausių tinkamo proceso (*due process of law*) aspektų – tinkamo informavimo – pažeidimą. Kiekviena šalis privalo būti laiku ir tinkamai informuota apie teismo posėdžio, procesinių veiksmų atlikimo laiką ir vietą, taip pat apie kitos šalies veiksmus. Dėl šios priežasties sprendimas už akių priimamas tik tuo atveju, kai neatvykusiai šaliai buvo tinkamai pranešta apie teismo posėdžio laiką bei vietą ir iš jos negautas pareiškimas nagrinėti bylą jai nedalyvaujant (LR CPK 285 str. 1 d.). Tais atvejais, kai neatvykusi šalis nėra gavusi tinkamo pranešimo, teismas bylos nagrinėjimą atideda.

Atitinkamos tinkamo informavimo principo garantijos yra įtvirtintos ir kitų valstybių procesiniuose įstatymuose. Portugalijos Respublikos civilinio proceso kodekso 483° straipsnis nurodo, kad atsakovo neatvykimas, nepaskyrimas savo atstovo bei neatsiliepimas į ieškovo reikalavimus yra pagrindas teismui priimti sprendimą už akių, taip pat įpareigoja teismą prieš nusprendžiant už akių *ex officio* patikrinti, ar apie teismo posėdžio laiką ir vietą buvo pranešta laikantis visų formalių teisinių reikalavimų (*formalidades legais*). Radęs pažeidimų (*irregularidades*) teismas šalis privalo šaukti pakartotinai [22, p. 141].

Vokietijos civilinio proceso kodeksas (ZPO) sprendimo priėmimo už akių galimumą sieja ne tik su tinkamu pranešimu apie bylos nagrinėjimo vietą ir laiką (*Versumnisurteil* negalimas, jei nesilaikyta nustatytos tvarkos arba nepranešta apskritai), bet ir apie priešingos šalies veiksmus bei su būtinumu sudaryti sąlygas reikiamai pasirengti teismo posėdžiui, parengti savo poziciją (prašymas priimti sprendimą už akių atmetamas, jei teisme nepasirodžiusiai šaliai per vėlavimą įteikti rašytiniai kitos šalies paaiškinimai, teismo posėdis buvo paskirtas pernelyg anksti, kad šalis galėtų atvykti ir pan.).

Tai, kad šalis ne visuomet gali būti tinkamai informuota, pabrėžia ir profesorius VI. Mačys, nurodydamas, jog teismas ne visada gali būti tikras, kad atsakovas yra gavęs šaukimą, nes šis, remiantis tarpukaryje galiojusio Civilinės teisenos įstatymo 282–285 straipsniais (tai galioja ir kalbant apie šiandieninę proceso teisę), galėjo būti įteikiamas ne tik pačiam atsakovui, bet ir kitiems asmenims, kurie įpareigojami jį perduoti atsakovui, tačiau šios pareigos galėjo ir nevykdyti.

Tiesa, VI. Mačys „Civilinio proceso paskaitose“ sprendimą už akių traktuoja labai originaliai, jame įžvelgdamas ir tam tikrą „teigiamą efektą“ neatvykusios šalies atžvilgiu. Pasak jo, būtina įvertinti atsakovo neatvykimo į teismo posėdį priežasčių įvairovę. Tai gali būti „ne tik neturėjimas kuo atsikirsti“ ar mėginimas vilkinti bylą, bet ir ieškovo nesąžiningumo, kai jis tyčia nenurodo tikros atsakovo gyvenamosios vietos, kad šis nesužinotų apie bylos kėlimą, padarinys. Atsižvelgiant į tai, kad tuometiniai civilinio proceso įstatymai ne tik leido šaliai, prieš kurią priimtas sprendimas už akių, prašyti nagrinėti bylą iš naujo, bet ir skūsti jį apeliacine tvarka, neakivaizdinis sprendimas galėjo imti veikti kaip apsaugos nuo ieškovo piktnaudžiavimų priemonė [1, p. 287].

Čia verta pažymėti, kad derinant sprendimo priėmimą už akių ir teisę į tinkamą procesą, būtent į tinkamą informaciją apie bylą, LR CPK nustato racionalų ribojimą, kad sprendimas už akių neatvykusio atsakovo atžvilgiu gali būti priimtas tik dėl tų ieškinio reikalavimų, apie kuriuos atsakovas buvo informuotas nustatyta tvarka. Tokia nuostata būtina ne tik neakivaizdinio sprendimo teisėtumo dėlei, bet, mūsų nuomone, nuosekliai palaiko įstatymų leidėjo naujajame Kodekse pasirinktą konstruktyvią nuostatą dėl galimybės keisti ieškinio dalyką ar pagrindą. Jau užsiminėme, kad galiojantis CPK, leidžiantis ieškinio pagrindą ir dalyką keisti bei pareikšti priešieškinį, iki pat priimant teismo sprendimą yra nepateisinamai liberalus ir taip pats pasmerkia procesą visiškai neoperatyvumui. Naujoji nuostata, kad apsispręsti dėl šių klausimų šalys privalo iki teismui priimant nutartį skirti bylą nagrinėti teisme,

išties spartina procesą, o sprendimo priėmimo už akių atveju tiesiog neišvengiama norint nepažeisti tinkamo proceso principo.

Antroji sąlyga, kelianti sprendimo priėmimui už akių, yra nustatyta norint išvengti koncentruotumo siekio ir proceso šalių dispozityvumo, rungimosi bei teismo neutralumo principų pažeidimo. Net jei neatvykusioji šalis laiku gavo tinkamą ir išsamią informaciją apie procesą, bylos nagrinėjimas *ex parte* ir sprendimo už akių priėmimas priklauso nuo to, ar atvykusioji šalis to prašo. Kai dalyvaujančioji šalis nesutinka su sprendimo už akių priėmimu, teismui nurodoma vadovautis normomis, reglamentuojančiomis šalių neatvykimo į teismo posėdį padarinius (CPK 246 str.). Jei į posėdį atvykęs ieškovas neprašo priimti sprendimo už akių, teismui paliekama teisė arba atidėti bylą, arba išnagrinėti ją iš esmės pagal bendrąsias ginčo teisenos taisykles. Į posėdį neatvykus ieškovui, o atsakovui neprašant priimti sprendimo už akių ieškinyš paliekamas nenagrinėtas.

Gali atrodyti, kad tokia visiška, CPK įtvirtinta sprendimo priėmimo už akių priklausomybė nuo atvykusios šalies valios iš esmės neutralizuoja jo poveikį ir neigiamai veikia atsakingo šalių požiūrio į dalyvavimą procese bei teismo autoriteto formavimą. Tam, kad išsklaidytume šį paviršutinišką ir iš esmės klaidingą įsivaizdavimą, reikia dar kartą priminti jau minėtą tiesą, jog tiek visi civilinio proceso principai kartu, tiek kiekvienas atskirai yra prasmingi ir veiksmingi tik tuomet, kai funkcionuoja kaip darni sistema. Kompleksinė civilinio proceso prigimtis lemia tai, kad nė vienas proceso principas (ko gero, nesuklysimė teigdami, kad kaip ir kiekvienas teisės principas apskritai) nėra absoliutus. Pavyzdžių, kad vieno ar kito procesinio pradmens sureikšminimas paneigiant kitus bylos nagrinėjimą veda į aklavietę, nereikia toli ieškoti. Tai liudija ir visai neseni neracionalūs Civilinio proceso kodekso blaškymaisi nuo tardomojo iki neriboto ginčo proceso modelio.

Būtina sąlyga, kad sprendimas už akių gali būti priimtas tik jei to prašo atvykusioji šalis, manytume yra konkretus naujojo Kodekso „korektiškumas“ šalių dispozityvumo ir teismo aktyvumo principų atžvilgiu.

Naujojo CPK pagrindas būdingas daugeliui Europos valstybių, tačiau bene nuosekliausiai Austrijos ir Vokietijos civilinio proceso įstatymuose pritaikytas socialinio civilinio proceso modelis, kurio skiriamasis bruožas – aktyvus teisėjas. Reikia pripažinti, kad Kodekso autorių apsisprendimas dėl teisėjo vaidmens procese yra ilgai lauktas ir, manytume, vienas didžiausių naujojo CPK privalumų. Kita vertus, būtina ypač pabrėžti teismo aktyvumo pobūdį ir jo ribas. Socialinis proceso modelis, kuriam būdinga aktyvus teisėjas, nereiškia, kad teismo galios yra neribotos ir procesas įgauna tardomojo arba inkvizicinio proceso kvalifikacijas. Atvirkščiai, čia derėtų pažvelgti į Kodekso 8 straipsnyje aiškiai suformuluotą kooperacijos principą, kuris apibrėžiamas kaip teismo ir dalyvaujančių byloje asmenų bendradarbiavimas imantis priemonių, kad byla būtų tinkamai išnagrinėta. Teisėjas privalo vadovauti procesui, tačiau, kai kalbama apie disponavimo ginčo dalyku klausimų sprendimą, lemiamą reikšmę teikiama šalių valiai. Sprendimo priėmimas už akių apskritai gali būti laikomas viena procesinių priemonių, puikiai iliustruojančių socialinį proceso pobūdį. Čia prisimintina istorinė instituto raida. Kaip, remdamasis Dvylikos lentelių įstatymu, teigia G. C. Gianozzi, seniausiosios epochos romėnų civilinis procesas nepripažino ir negalėjo pripažinti neakivaizdinio teismo sprendimo dėl vienos elementarios priežasties – tuometinis teismo procesas iš esmės buvo privatus ir gali būti įvardytas kaip šalių tarpusavio sutartis perduoti savo ginčą nagrinėti privačiam teisėjui [17, p. 73]. Tikrai nėra būtinybės leisti į ilgus aiškinimus mėginant įrodyti, kad šiuolaikinė civilinio proceso teisė savo pobūdžiu ir siekiamais tikslais skiriasi nuo to archaiško proceso. Visų pirma procesas nėra privatus. Remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsniu, pateikiančiu valstybinės valdžios sąvoką ir fiksuojančiu jos sandarą, akivaizdu, kad proceso metu ne tik ginamos pažeistos privačių asmenų subjektinės teisės, bet ir įgyvendinama valstybinė valdžia. Atitinkamai siekiama ne tik privataus, bet kartu ir viešo, socialinio intereso apsaugos. Taigi atstovaudama viešajam, visuomeniniam interesui, kurio plėtros privatinėje teisėje tendencija šiandien itin pastebima, valstybė yra kompetentinga įgalinti teismą imtis specialiųjų priemonių jam apsaugoti. Be to, čia derėtų paminėti ir dar vieną teisės principą, šiuolaikinėje teisėje tapusį bendruoju – kad teisė bei jos normas taikantis teismas privalo ginti silpnesnės, blogesnę padėtį užimančios šalies intere-

sus, kuris irgi suponuoja teismo kompetenciją įsiterpti į privatų ginčą imantis atitinkamų priemonių.

Greta to, kad sprendimo priėmimo už akių priklausomybė nuo atvykusios šalies valios yra būdas derinti teismo iniciatyvą su šalių dispozityvumu, reikia paminėti ir kitus tikslus, kurių tokia teisine konstrukcija siekia įstatymų leidėjas. Galimybės atvykusiai šaliai rinktis prašyti priimti sprendimą už akių ar atidėti bylos nagrinėjimą yra reikalingos įvertinant tai, kad 287 straipsnio 1 dalyje neatvykusiai šaliai suteikta teisė prašyti peržiūrėti už akių priimtą sprendimą. Atsakovui nurodžius neatvykimo į teismo posėdį priežastis ir teismui jas pripažinus svarbiomis, laikant, kad neatvykusiojo pareiškime dėl sprendimo peržiūrėjimo nurodyti įrodymai gali turėti įtakos neakivaizdžiai priimto sprendimo teisėtumui ir pagrįstumui, už akių priimtas teismo sprendimas gali būti naikinamas.

Taigi numatydamas į teismo posėdį atvykusios šalies prašymą kaip pagrindą sprendimui už akių priimti įstatymų leidėjas siekia iš esmės dviejų tikslų. Pirma, garantuoti šalių dispozityvumą, antra, sulaikyti atvykusią šalį nuo nepagrįsto ar net ir nesąžiningo naudojimosi suteikta procesine teise. Tikėtina, kad atvykusysis, žinodamas egzistuojant galimybę peržiūrėti ir panaikinti sprendimą, teismą spręsti bylą už akių prašys tik tuo atveju, jei yra įsitikinęs, kad jo reikalavimai ar atsikirtimai yra pakankamai pagrįsti bei disponuoja juos patvirtinančiais įrodymais. Štai, pavyzdžiui, ieškovui, žinančiam, kad atsakovas į teismo posėdį neatvyko ne todėl, kad neturi kuo atsikirsti į jo reikalavimus ir tyčia vilkina bylą, o dėl tam tikrų svarbių priežasčių, ir sužinojęs apie priimtą sprendimą pareiškime dėl jo peržiūrėjimo gali pateikti savo atsikirtimus patvirtinančius įrodymus, visiškai nenaudinga prašyti naikintino sprendimo.

Atkreipsime dėmesį ir į tai, kad piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis nelieka neįvertintas net ir tais atvejais, kai neatvykusioji šalis iš tiesų elgėsi nesąžiningai, vilkino bylą, tačiau dalyvaujančioji šalis dėl vienokių ar kitokių priežasčių neprašė teismo spręsti už akių. Greta sąžiningos šalies interesų ir proceso koncentracijos, kuriems apsaugoti yra skirtas sprendimo už akių priėmimas bei žalos, padarytos piktnaudžiaujant, atlyginimas, tokiu atveju visuomet egzistuoja ir dėl nesąžiningo elgesio sutrukdytas teisėjo darbas, žala, padaryta valstybės interesams ir teismo autoritetui. Čia derėtų priminti bendrojoje teisėje randamą *contumacious conduct* sąvoką, kuri apima ne tik žalą, tyčiniu neatvykimu padaromą priešingai šaliai, bet ir vadinamąjį teismo įžeidimą (*contempt of court*), už kurį skiriamos baudos [11, p. 330]. Iš esmės ir Lietuvos CPK taip pat nepamiršta įvertinti žalos, padarytos minėtam interesui, ir kaip atsaką į tai numato atitinkamas sankcijas. Remdamasis 246 straipsnio 2 dalimi ir įvertinęs konkrečias bylos aplinkybes teismas, atidėdamas bylos nagrinėjimą, turi teisę neatvykusiam atsakovui skirti baudą iki vieno tūkstančio litų. Kadangi atveju, kai į teismo posėdį neatvyksta ieškovas, o atsakovas neprašo priimti sprendimo už akių ir ieškinys paliekamas nenagrinėtas, pasitaiko gana retai, bauda už ieškovo neatvykimą nėra numatyta. Ieškovo nepasirodymo atveju daugiau orientuojamasi į teismų praktikoje pasitaikančius reiškinius, kai ieškinys pareiškiamas ne siekiant apginti pažeistas subjektyvias teises bei interesus, o dėl vienokių ar kitokių priežasčių tiesiog pasinaudojant teismo procesu tam, kad atsakovui būtų sukelta su tuo susijusių nepatogumų, o vėliau tiesiog nepalaikant savo reikalavimų (neatvykimas yra viena iš nepalaikymo formų). Kadangi didžiausia žala piktnaudžiaujant procesu padaroma atsakovo interesams, CPK numatomos atitinkamos priemonės ir ieškovo atžvilgiu. Kai ieškovo nėra ir akivaizdu, kad nepagrįstas ieškinys pareikštas nesąžiningai, o savo neatvykimu jis trukdo teisingai ir greitai išnagrinėti ir išspręsti bylą, CPK 95 straipsnyje numatytas įpareigojimas atlyginti kitos šalies patirtus nuostolius.

Trečiasis neakivaizdiniam sprendimui keliamas reikalavimas – tai Kodekso 285 straipsnyje teismui duodamas nurodymas atlikti formalų byloje esančių įrodymų vertinimą bei 286 straipsnio 1 dalyje reglamentuojant sprendimo už akių turinį įtvirtintas liepimas sprendime rašyti sutrumpintus motyvus.

Teisus profesorius V. Mikelėnas, nurodydamas, kad reikalavimas motyvuoti teismo sprendimą jį kokybiškai išskiria iš kitų teisės taikymo aktų [2, II d., p. 112].

Pagrįstumo reikalavimas neakivaizdiniam teismo sprendimui keliamas iš esmės visų valstybių, kurių procesinė teisė žino šį institutą, įstatymuose. Prancūzijos *Code de Procedure*

Civile nurodo, kad ieškovui neatvykus ieškinyms atmetamas remiantis atsakovo pateikta medžiaga, o nepasirodžius atsakovui teismas, nustatęs tam esant pagrindą, tenkina ieškinį pagal medžiagą, kurią pateikė ieškovas [2, I d., p. 77]. Atitinkamai šį klausimą sprendžia Ispanijos bei Portugalijos civilinio proceso įstatymai. Vienintelis atvejis, kai sprendimas už akių gali būti priimamas netiriant įrodymų ir nemotyvuojant, aptinkamas bendrosios teisės valstybėse. Pavyzdžiui, Jungtinių Amerikos Valstijų Federalinių civilinio proceso taisyklių 55 straipsnis nurodo, kad subjektas, galintis priimti neakivaizdinį teismo sprendimą, yra ne tik teismas, bet teismo tarnautojas (angl. *clerk*), kuris tai daro neturėdamas įrodymų ir nemotyvuodamas jų [11, p. 417–418].

Sovietinis civilinis procesas šį klausimą sprendė taip pat labai „savotiškai“. Kai kurie civilinio proceso specialistai manė, jog sprendimas už akių iš esmės įtvirtintas ir galiojančiame CPK. Čia kalbama apie 181 straipsnio 2 dalį, numatančią, jog atsakovui, kuriam tinkamai pranešta apie teismo posėdį, neatvykus į bylos nagrinėjimą bei nepateikus atsiliepimo į ieškinį, laikoma, jog jis ieškinį pripažįsta, ir byla nagrinėjama jam nesant. Šios normos klaidingumą lemia nagrinėjamo reikalavimo motyvuoti nesilaikymas. Remiantis nagrinėjama nuostata teismo sprendimas grindžiamas ne bylos medžiaga, o atsakovo atvykimo arba neatvykimo faktu. Dar daugiau – manytume čia esant nemažą proceso šalių rungimosi principo nepaisymą. Jei manoma, kad atsakovas ieškinį pripažino, ieškovui nebereikia stengtis pateikti faktų, kuriais jis remiasi kaip savo reikalavimų pagrindu. Ieškinio pripažinimas raštu arba žodžiu galimas tik teismo posėdyje, taigi galiojančio CPK normos ne visiškai atitinka ir procesinių principų esmę. Tai dar kartą patvirtina sprendimo priėmimo už akių būtinumą mūsų civilinio proceso teisėje.

Aptarę sprendimo priėmimo už akių keliamas sąlygas bei priėmimo tvarką trumpai užsiminsime apie šio sprendimo apskundimo reglamentavimą LR CPK.

IV. Sprendimo už akių apskundimo tvarka – dar viena galimybė įgyvendinti *audiatur et altera pars* reikalavimą

Kiekvienoje byloje teismui priimant sprendimą viena šalis bylą laimi, kita lieka nepatenkinta. Tam, kad būtų įgyvendintos šalies turimos teisės į tinkamą procesą būti išklaustyti (*audiatur et altera pars*), procesas privalo numatyti galimybę nepatenkintai šaliai apskųsti sprendimą, taip suteikdamas dar vieną galimybę įrodyti savo teisę.

Priimant sprendimą už akių *audiatur et altera pars* principo įgyvendinimas tampa itin opia problema. Kaip jau minėjome, proceso koncentracijos, draudimo piktnaudžiauti procesu vardan sąžiningos šalies interesų gynimo teismas imasi iniciatyvos šį principą riboti. Kita vertus, skirtingų pasaulio valstybių visi civilinio proceso įstatymai suteikia galimybę ir neatvykusiai šaliai įrodyti, kad ji neatvyko ne dėl nesąžiningų paskatų.

Išskirtinis neakivaizdinio teismo sprendimo statusas lemia tai, kad ir jo apskundimo tvarka skiriasi nuo įprastinės procedūros, kuria skundžiami teismo sprendimai, priimti dalyvaujant abiem proceso šalims. Skirtingose valstybėse neakivaizdinio sprendimo apskundimo galimybės gali būti paprastesnės arba sudėtingesnės, vienos jų sprendimą už akių leidžia skųsti įprasta (apeliacine) tvarka, kitos yra numačiusios specialią procedūrą. Pavyzdžiui, Ispanijoje, Austrijoje į teismo posėdį neatvykusi šalis gali pateikti įprastą apeliacinį skundą arba imtis specialiųjų įstatymo leidžiamų priemonių (protesto, reikalauti atnaujinti bylos nagrinėjimą ir kt.), Rusijoje, Vokietijoje galioja speciali procedūra – už akių priimto sprendimo peržiūrėjimas. Įdomu tai, kad Rusijos civilinio proceso teisė apeliantui suteikia pasirinkimo teisę, t. y. jis gali prašyti sprendimą peržiūrėti arba skųsti kasacine tvarka. Vokiečių civilinio proceso teisė pripažįsta tik specialiąją tvarką ir apeliacija negali būti pateikiama, išskyrus atvejus, kai yra absoliutūs sprendimo negaliojimo pagrindai, pavyzdžiui, sprendimas už akių buvo priimtas šalies, netinkamai informuotos apie bylą, nenaudai [2, I d., p. 77].

Romėnų civilinio proceso teisėje galiojo bendrasis principas *contumax non appellat*. Kaip teigia P. F. Girardas, romėnų sprendimas už akių buvo „tikras“ sprendimas, padarytas susipažinus su bylos aplinkybėmis ir pagrindais, todėl nebūtinai turėjo būti nukreiptas prieš nedalyvaujančią šalį. Tačiau net ir tuo atveju, kai sprendimas buvo jos nenaudai, *contumax*

negalėjo paduoti apeliacijos. P. F. Girardas pažymi, kad teisė apskusti sprendimą už akių buvo greičiau išimtinio pobūdžio – nedalyvavusioji šalis sprendimą galėjo ginčyti tik dėl jo niekingumo arba tuo atveju, jei įrodėdavo nebuvus jos *contumacia* [4, p. 372–373].

Tarpukario Lietuvos Civilinės teisenos įstatymas neakivaizdinio sprendimo apskundimo atžvilgiu laikėsi gana liberalios nuostatos. Jame buvo numatyta „nestojusio“ atsakovo teisė skusti „užakinį“ sprendimą apeliacijos tvarka arba atšaukti bylą, t. y. prašyti bylą sprendusį teismą nagrinėti ją iš naujo. Kaip nurodo profesorius V. Mačys, teismui nepriėmus atsakovo prašymo jis skundą gali teikti atskirai nuo apeliacijos skundo. Ieškovas turi teisę skustis dėl to, kad atsakovo prašymas priimtas, tačiau tik įteikdamas apeliacijos skundą [1, p. 288–289].

LR CPK, reglamentuodamas už akių priimto sprendimo apskundimo tvarką, laikosi romėniškosios ir vokiškosios tradicijos. 285 straipsnio 5 dalyje įtvirtinamas *contumax non appellat* principas – neatvykusi šalis, dėl kurios priimtas sprendimas už akių, šio sprendimo negali skusti net apeliacine tvarka.

Neakivaizdiniam sprendimui apskusti numatyta speciali jo peržiūrėjimo procedūra. Pagal 287 straipsnį į teismo posėdį neatvykusi šalis sprendimą už akių priėmusiam teismui per dvidešimt dienų nuo jo priėmimo turi teisę paduoti pareiškimą dėl šio sprendimo peržiūrėjimo.

Galimybė peržiūrėti sprendimą už akių atsiranda esant dviem būtinoms sąlygoms:

- 1) pareiškėjas į teismo posėdį neatvyko ir informacijos apie nedalyvavimą nepateikė dėl svarbių priežasčių. Remiantis 287 straipsnio 2 dalimi pareiškime dėl sprendimo peržiūrėjimo jis privalo pateikti šias priežastis liudijančias aplinkybes ir nurodyti jas pagrindžiančius įrodymus.
- 2) yra aplinkybių, galinčių turėti įtakos sprendimo teisėtumui ir pagrįstumui bei jas patvirtinančių įrodymų.

Išnagrinėjęs pareiškimą ir konstatavęs, kad šalis į teismo posėdį neatvyko dėl svarbių priežasčių, apie kurias negalėjo laiku pranešti teismui, ir jos pareiškime nurodyti įrodymai gali turėti įtakos priimto sprendimo už akių teisėtumui ir pagrįstumui, teismas sprendimą naikina ir atnaujiną bylos nagrinėjimą iš esmės (CPK 288 str. 2 d.).

Manytina, kad naujajame CPK nustatytas draudimas skusti sprendimą už akių apeliacine tvarka, yra racionalus siekiant tolygiai paskirstyti pirmosios ir apeliacinės instancijos teismų darbą, išvengti nepagrįsto jų darbo krūvio didėjimo.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Kodeksas imasi gana griežtų ir ištis reikalingų sankcijų šalies, kuri pakartotinai neatvyksta į bylos nagrinėjimą, atžvilgiu. Tai konstruktyvi pozicija, nes asmuo, nedalyvavęs nagrinėjant bylą bei neatvykęs pakartotinai, iš esmės ir teise prašyti peržiūrėti neakivaizdinį sprendimą pasinaudoja kaip piktnaudžiavimo procesu priemone. 289 CPK straipsnis teismui suteikia teisę sprendimą už akių priimti antrą kartą. Pareiškimo dėl pakartotinio sprendimo už akių paduoti negalima (289 str. 2 d.).

Išvados

Teismo sprendimo priėmimas už akių – svarbi ir vertinga Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso naujovė.

Šiuo metu galiojanti nuostata, kad į posėdį neatvykusi ir atsiliepimo į ieškinį nepateikusi šalis pripažįsta ieškinį, suteikia galimybę atsakovui iki pat teismo nagrinėjimo pradžios neatskleisti savo motyvų, daryti priešingai šaliai „siurprizus“ bei verčia teismą dažnai atidėti bylos nagrinėjimą, kita vertus, įpareigoja teismą ieškovo neatvykimo atveju tenkinti ieškinį neatsižvelgiant į faktines bylos aplinkybes, taip teismo darbą paverčiant grynai automatišku procesu.

Sprendimo už akių instituto įtvirtinimas ne tik paskatins proceso šalį pateikti galimas savo procesines nuostatas bei pareikšti nuomonę dėl dalyvavimo bylą nagrinėjant žodžiu, bet drauge sprendimams, priimamiems nedalyvaujant priešingai šaliai, suteiks kitą – motyvuotumo, pagrįstumo teisinę kokybę.

Savyje derindamas ne tik neigiamus padarinius atsainiai dalyvavimą procese vertinančiai šaliai, bet ir numatydamas pakankamas procesines garantijas sprendimas už akių ne-

abejotinai turėtų tapti viena veiksmingiausių ir mažiausią grėsmę kitiems procesiniams principams keliančia proceso koncentracijos, ekonomiškumo, sąžiningų proceso dalyvių teisių apsaugos garantija.

LITERATŪRA

1. **Mačys VI.** Civilinio proceso paskaitos. Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys. – Kaunas, 1924.
2. **Mikelėnas V.** Civilinis procesas. Pirmoji ir antroji dalys. Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas. – Vilnius, 1997.
3. **Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S.** Romėnų teisė: vadovėlis. – Kaunas, 1996.
4. **Girard G. F.** Romėnų teisė. Trečioji dalis. Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys. – Kaunas, 1933.
5. **Andriulis V., Mockevičius R., Valeckaitė V.** Lietuvos valstybės teisės aktai (1918 II 16–1940 VI 15). – Vilnius, 1996.
6. **Civilinės** teisenos įstatymas. Su pakeitimais ir papildymais / redagavo Č. Butkys. – Kaunas, 1938.
7. **Rozwadowski W.** Prawo rzymskie. Zarys wykładu wraz z wyborem źródeł. – Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 1991.
8. **Kolanczyk K.** Prawo rzymskie. – Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze Lexis Nexis, 2001.
9. **Bojarski W.** Prawo rzymskie. – Torun: Tnoik, 1999.
10. **Andrews N.** Principles of Civil Procedure. – London: Sweet and Maxwell, 1995.
11. **Black's Law Dictionary**, 6th edition. – St. Paul: West Publishing Co., 1990.
12. **Cremades B. M., Cabiedes E. G.** Litigating in Spain. – Deventer: Kluwer Law and Taxation Pub., 1989.
13. **Учебник** гражданского процесса / под ред. М. К. Треушникова. – Москва, 1913.
14. **Arena A. M.** Lezioni di diritto processuale comparato. – Roma, 1973.
15. **Comoglio L. P.** I modelli di garanzia costituzionale del processo. 1991.
16. **Andolina I., Vignera G.** Il modello costituzionale del processo civile italiano. – Torino, 1990.
17. **Gianozzi G. C.** La contumacia nel Processo Civile. – Milano: Giuffrè, 1963.
18. **Calmon de Passos J. J.** Da revelia do demandado. – Salvador, 1960.
19. **Chiovenda G.** Instituições de Direito Processual Civil. – Sao Paulo: Saraiva, 1969. T. III.
20. **Calmon Filho P.** A revelia no Processo Civil romano. <http://www.genedit.com.br/>.
21. **Lauria Tucci R.** Da contumacia no Processo Civil brasileiro. – Sao Paulo, Jose Bushatsky, 1964.
22. **Calmon de Passos Ch.** Comentários ao Código de Processo civil. – Rio–Sao Paulo: Forense, 1994. T. III.

Default Judgement as an Effective Means of Ensuring the Principle of the Proceeding Concentration in the New Code of Civil Procedure of the Republic of Lithuania

*Assoc. Prof. Dr. Kazys Meilius
Doctoral Candidate Marius Jonaitis
Law University of Lithuania*

SUMMARY

A nonchalant attitude of the parties towards the court hearing when a defendant or a plaintiff or both of the parties fail to arrive at the sitting makes it possible to delay the case and violate the

principle of the proceedings concentration. The Lithuanian law on the civil procedure inherited from the soviet period failed to make an effective resolution of the problem with regard to speeding up the procedure. One of the proposed ways to overcome the mentioned above problem is establishment of an institute that allows passing a judgement in absentia (by default). The present article deals with the legal regulation of this institute by the new Code of Civil Procedure adopted by the Seimas of the Republic of Lithuania on February 28, 2002, focuses on the procedure and basis with regard to passing a judgement by default as well as defines the procedure and basis for filing an appeal and comments on its relations with the key principles of the proceedings.

